

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-227-2-88>

SOCIOCULTURAL ASPECT OF THE ARTISTIC TRANSLATION OF CHARACTERS' SPEECH

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ ХУДОЖНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ МОВЛЕННЯ ПЕРСОНАЖІВ

Chumak H. V.

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department of
Theory and Practice of Translation
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National
Pedagogical University
Ternopil, Ukraine*

Чумак Г. В.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії і практики
перекладу
Тернопільський національний
педагогічний університет імені
Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна*

Однією з причин виникнення труднощів у перекладі літературних текстів може бути наявність відхилень від літературної норми у цих текстах. Насичення маркерами розмовності мови того чи того соціотипу персонажів потребує від письменника відчуття органічності індивідуалізованої мови персонажа, оскільки він спирається на певні стереотипні зразки в реальній комунікації. Усно-розмовна мова модифікується в оповідній структурі текстів з метою виконання певного характерологічного та експресивного естетичного завдання.

Однією з проблем перекладу художнього дискурсу є відтворення особливостей персонажного мовлення, адекватне відтворення мовного портрету героя художнього твору. Відхилення від літературної норми у письмових текстах можуть бути пов'язані з недоліками в освіті їх авторів, з бажанням викласти складні думки та ідеї, з нестачею часу для досконалого формулювання та перевірки висловлювань або із свідомою стилізацією мовлення для передачі діалекту чи ментальних особливостей персонажу художнього твору. Це ускладнює роботу перекладача, іноді окремі елементи тексту не можуть бути перекладені взагалі. Іноді смисл таких висловлювань з відхиленнями може бути з'ясований за допомогою контексту, але це потребує часто значних зусиль, часу і не завжди, навіть сумлінне опрацювання тексту, може принести позитивний результат.

Проте якщо в тексті оригіналу робиться акцент на особливість у відтворенні, написанні чи побудові висловлювання, просто передати смисл вже недостатньо. Подібні труднощі можуть бути спричинені грою слів, неправильним порядком слів у реченні і особливостями вимови персонажа (акцент, дефект мови).

Проблема відхилень від літературної норми в текстах, з якими працюють перекладачі є предметом дискусій серед фахівців, практиків та теоретиків. Це дискусійне питання залежить від професійної сфери, де переважно працює конкретний перекладач, загальної культури мовлення авторів та укладачів текстів, домінування інформаційної або естетичної складової у текстах, від галузі знань, де має значення точна інформація.

Мовленнєва характеристика (мовленнєвий портрет) персонажа, – засіб художнього зображення персонажів, що полягає у підборі особливих для кожної дійової особи літературного твору слів, висловлювань і мовленнєвих зворотів [1, с. 5], – привертає увагу дослідників художнього тексту, адже художній діалог, як основна частина мовленнєвої характеристики відіграє найважливішу роль при формуванні образу персонажа в прозі, тому що саме так автор передає основну інформацію про героїв художнього твору [3].

Традиційно, в структурі мовної особистості дослідники виділяють три типи елементів: 1) універсальні – загальні для всього мовного колективу; 2) соціально-культурні – характерні для певної групи мовців (об'єднаних за соціальними, професійними, гендерними, віковими та іншими ознаками); 3) індивідуальні – типові для особи, що відображають неповторну індивідуальність її мовленнєвої системи [5, с. 166]. Різноманіття факторів варіативності мовних засобів зумовлює існування варіативності територіальної (лінгвістичної), соціальної (стратифікаційної), індивідуальної (нерегулярної), ситуаційної, стилістичної. Зазвичай елементи, що дозволяють віднести персонаж до тієї чи іншої соціальної групи, відносять до периферійних елементів мови і розділяють на колективні/мовні (просторіччя; діалекти; жаргоні; сленг; професіоналізми; табуйовану лексику; архаїзми) та індивідуальні/мовленнєві (вольності усної мови; дитяча мова; ламана мова іноземців; дефекти вимови; порушення норми вимови і написання у носіїв мови; словотворення) [2].

Тут слід додати, що засобом створення мовленнєвої характеристики можуть виступати не лише елементи розмовного стилю. Створюючи образ персонажа, письменник використовує як експліцитні, так

й імпліцитні засоби і прийоми. До експліцитних відносять пряму вказівку на риси характеру, вік, національність, професію, освіту, соціальний статус персонажа і т. ін. Імпліцитні засоби – ширші, серед них виокремлюють різноманітні стилістичні прийоми, використання в мовленні персонажів функціонально-забарвленої лексики, сленгізмів, діалектизмів, і засобів, що вимагають від читача додаткової фонові інформації для їх інтерпретації (алюзії, прецедентні тексти та імена і т.д.). Сам по собі вибір мовленнєвих форм для вербального спілкування містить достатньо повну інформацію щодо особистості персонажа (його гендерної, вікової, локальної, національно-расової, темпоральної характеристик, соціального статусу, зовнішності, темпераменту, емоційного стану і відносин між комунікантами) [3, с. 6]. Перевага, що надається мовним та мовленнєвим засобам у сукупності створює портрет особистості. Ці пріоритетні в кожному окремому випадку засоби можуть реалізуватися на всіх мовних рівнях: фонетичному, граматичному, стилістичному.

Необхідність збереження мовленнєвої характеристики в перекладі входить до задач повноцінного перекладу. Зазвичай, вважається неприпустимим відтворення діалекту мови оригіналу діалектом мови перекладу: територіальна діалектна лексика перекладається нейтральною літературною лексикою, оскільки у випадку перекладу її певним діалектом чи соціолектом мови перекладу відбувається, як правило, надмірна неприпустима локалізація оригіналу [4, с. 332]. Наявність семантичної еквівалентності між оригіналом і перекладом на рівні тексту дозволяє застосовувати функціональне відтворення проявів варіативності мови, відтворюючи втрачені аспекти змісту оригіналу за допомогою компенсації. У перекладацькій практиці спостерігаємо частіше за все три можливих рішення: 1) нейтралізувати текст, тобто не відтворювати його стилістичне забарвлення у перекладі, передавши лише зміст повідомлення; 2) компенсувати втрачені елементи розмовними, просторічними, сленговими, жаргонними одиницями; 3) замінити діалект мови оригіналу діалектом мови перекладу, що частіше за все відбувається при перекладі гумористичного твору або реплік персонажа, якого читач має сприймати з гумором.

До індивідуальної мовленнєвої характеристики відносять випадки створення образу персонажа через використання слів-маркерів, – лексичних одиниць, які є частотними для реплік окремого персонажа, характерними, як правило, тільки для нього (можуть бути ключовими словами, словами-паразитами). У подальшому слова-маркери часто асоціюються з персонажем, переходять у розряд крилатих фраз, стають

основою для багаточисельних інтернет-мемів і літературних алюзій. В цілому індивідуальна мовленнєва характеристика персонажа може включати в себе будь-який стилістичний засіб або комбінацію засобів, і головна задача перекладача тут, – побачити ці засоби і зберегти у перекладі.

Слід зазначити, що роль і місце персонажа у творі дещо обмежують перекладача. Часто персонаж є центральним або головним оповідачем історії, як от герой роману Деніела Кіза «Квіти для Елджернона» – Чарлі Гордон, хворий на олігофренію (розумово відсталий), інтелект якого в результаті наукового експерименту було доведено до ступеня геніальності, після чого він так само різко повернувся до колишнього рівня [5]. Інший приклад – Бенджамін «Бенджі» Компсон з роману Вільяма Фолкнера «Шум і лють», який страждає на вроджений аутизм. Роман В.Фолкнера «Шум і лють» має доволі унікальну структуру оповіді, оскільки кожна частина має свого центрального оповідача з власною манерою відтворення дійсності, з власним голосом і світосприйняттям [6]. Ці оповіді сумарно створюють стереоскопічне відображення художньої реальності. Зрозуміло, що перекладач повинен ретельно і точно відтворювати неповторність голосу кожного з оповідачів-героїв. В таких випадках, перекладач більш вільний у використанні компенсації, адже порівняно великий обсяг тексту, що належить реплікам персонажа, дозволяє використовувати ті самі або еквівалентні засоби у інших частинах тексту, не втрачаючи загального враження від образу персонажа.

Індивідуальна своєрідність, як особлива якість літературного твору, що виникає на фоні загальнонародної мови, національної специфіки мови та літератури, в рамках певної епохи, передбачає велику різноманітність своїх виявів – як у площині змісту, так і в мовній площині. І ще більшою має бути різноманітність тих конкретних форм, в яких прояв індивідуальної своєрідності може відобразитись при перекладі. Всі об'єктивно-художні риси своєрідності пов'язані із світоглядом, естетикою, і від дотримання цих рис при перекладі залежить вдалість передачі ідейно-художньої направленості оригіналу. Перекладач має зрозуміти авторський задум, виокремити елементи його реалізації і відтворити їх у перекладі такими рівноцінними еквівалентними одиницями.

Література:

1. Биби́к С. П. Оповідність в українській художній прозі : монографія / за наук. ред. С. Я. Єрмоленко. К., Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. 288 с.

2. Демецька В. В. Теорія адаптації в перекладі : автореф. дис. ... докт. філол. наук : 10.02.16 «Перекладознавство». К., 2006. 41 с.
3. Карабан В. І., Мейс Дж. Переклад з української мови на англійську мову. Вінниця : Нова книга, 2003. 608 с.
4. Кухаренко В. А. Практикум з стилістики англійської мови: Підручник. Вінниця : Нова Книга, 2000. 160 с.
5. Кіз Д. Квіти для Елджернона. Х. : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2015. 304 с.
6. Фолкнер Вільям. Шум і лють. Видавництво Жупанського, 2018. 344 с.